

Bokor József

A nyelvi-nyelvészeti képzés sajátosságai
a kétnyelvűség körülményei között Mariborban

Referátumom lényegében két kérdés köré csoportosítja mondandóját. Az első, a nagyobbik része a nyelvi-nyelvészeti anyag tervezésével, a válogatással és a súlypontozással foglalkozik, ennyiben tehát az alkalmazott nyelvészet tárgykörébe vág. A második, a rövidebb része az anyagfeldolgozás néhány sajátos módjába enged bepillantást, azaz szakmódszertani jellegű. Mindkét kérdéskörben azokra a tapasztalatokra építek, amelyeket maribori magyar lektorként szereztem külszolgálatom idején, 1984 és 1988 között, amikor a magyar nyelv és irodalom tanszékkal együttműködve a pedagógiai karon különféle nyelvészeti tárgyakat is oktattam.

Tudjuk, hogy külföldön a magyaroktatás nagy változatos-ságot mutat. Mariborban a magyar nem mint idegen nyelv szerepel az oktatás-revelés programjában, hanem - a Szlovénia vegyes lakosságú vidékein ismert kétnyelvűségnek alkotmány biztosította jogából és gyakorlatából adódóan - ott részint magyar szakos, részint kétnyelvű pedagógusok képzése folyik magyar, illetve magyar nyelven is a Muravidéken élő mintegy 9-lo ezer főt számláló magyar nemzetiség számára. Az ottani magyaroktatásnak tehát az az egyik célja, hogy mind a magyar szakos általános és középiskolai tanárok, mind a kétnyelvű tanítók és óvónők magyar nyelvi felkészültsége és módszertani kulturáltsága színvonalas és szakszerű pedagógiai tevékenységet tegyen lehetővé a kétnyelvű területeken.

Természetes, hogy az említett cél elérése Mariborban a tananyag válogatásában és az anyagfeldolgozás módjában egy-

aránt több gondot és nagyobb körültekintést követel, mint hazai körülmények között. Ennek több oka van: 1. a hallgatók nyelvi és szakmai előképzettsége általában alacsonyabb a vártnál; 2. a magyar nyelv és nyelvészet iránti igényük, érzékenységük, motiváltságuk foka nem éri el minden esetben a remélt elevenséget; 3. nincsenek mindig olyan gondolati-érzelmi szinten, hogy a nemzeti kultúrát, a nyelvi atmoszférát minden nehézség nélkül be- és elfogadhatnák. Érdekes, hogy a hallgatók mindezzel többnyire tisztában vannak, ugyanakkor a szakmai igényességet a tanárral együtt fontosnak tartják.

A kétségtelen nehézségek ellenére is van azonban két olyan körülmény, amely jó pedagógiai érzékkel az eredményesség szolgálatába szegődtehető. Az egyik, hogy a maribori hallgatóság mégis csak magyar (anya)nyelvű, magyar nyelvű családi, óvodai és iskolai nevelésben részesült, ha nyelvi szintje nem azonos is a hazai hallgatóságéval. A másik, hogy mégis csak könnyebben érdekeltté tehető nemzeti kultúránk, értékeink, nyelvünk megközelítésében, mint az olyan külföldiek, akiknek egyáltalán nincs vagy csak alig van előzetes ismeretük a magyarságról.

Ami a tananyag tervezését, összerendezését illeti, nem tantervmódosításra gondolok. Arra azonban igen, hogy külföldön a műveltségi anyagnak a társadalmi igények, szükségletek és a hallgatói érdeklődés, előképzettség szerinti válogatása és súlypontozása föltétlenül kiemelendő teendő. Magam Mariborban a nyelvi-nyelvészeti képzés anyagát évről évre folyvást alakítottam, formáltam, figyelembe véve hallgatóim érdeklődését, életkori sajátosságait, attitűdjét, a megélt tudást, a kialakítandó készségeket, jártasságokat és a fogadó ország oktatási rendszeréből adódó kívánalmakat. Tapasztalataimat, megjegyzéseimet - akár elvek, javaslatok azok, akár illusztráló, konkrét példák - a továbbiakban az egyes tantárgyakhoz fogom kapcsolni.

A "Leíró magyar nyelvtan" Mariborban a képzés központi stúdiuma. Belőle főként a szókészlettant, a szófajtant és a szóalaktant emeltem ki. Ebben a sorrendben. Elsősorban a szókincsfejlesztés és a tágabban értelmezett nyelvi-kommunikációs készségek fejlesztése végett. Azt tapasztaltam ugyanis, hogy magyarul igazán szabatosan csak szó szerint bemagolt szövegeket tudtak visszaadni. Aktív szókincsük szegényes, főleg újabb szavainkat nem ismerik (pl. dobozol, gólyabál, macskaszem, háztartásbeli), e különösen fogyatékosak szakszókincsaik (pl. a halmazállapot, közigazgatás, szavatossági idő, viesszaplantó tükör és a hasonlók ismeretlensége miatt). Feltűnő egyrészt, milyen gyakran élnek a magyarban szokatlan képzésmóddal (minőséges, jubiláris, világúri, kommentároz), másrészt következetesen kerülnek egyes képzőket (pl. a -hat, -het képzőt). Meglepett, milyen kevés szólást, frazémát ismernek (köti az ebet a karóhoz, dugába dől). Aki csak egyszerű tereferében, hétköznapi, megszokott társalgási témákról szólva hallja őket beszélni, az el sem hiszi, mennyire megáll a tudomány, ha mélyebb szakmai ismeretekről kell számot adniuk. Ilyenkor szlovén szókészleti egységekkel, esetenként sikertelen tükörfordításokkal tüzdelik tele magyar nyelvhasználatukat. Ezért fáradtam oly kitartóan, hogy rendre tudatosítsam a mai magyar nyelv jellegzetes erényeit: színes, változatos hangzását, tömörségét, finom árnyaltságát, képszerűségét és a pontos fogalomalkotásra való képességét.

A "nyelvtörténet és a dialektológia" oktatásában a nyelv- és művelődéstörténeti tájékozottság egységére törekedve nem a teljesség igényét tartottam szem előtt, hanem a szemléletformálás fontosságát. Néhány kiemelt probléma, mint amilyen pl. a szláv jövevényszavak taglalása (goba>gomba, krog>korong stb.), egy-egy különösen érdekes etimológiai kérdés (pl. a fakó szekér, fakó ló jelzős szerkezet meghatározó tagjának a fa főnévvel való összefüggése), a hangváltozásoknak az olyan

máig jól követhető sora, mint amilyent pl. a vér > vérés > vérés > vörös sor mutat, emlékszem, nemcsak érdeklődésüket csigázta fel, hanem a nyelvtörténeti ismeretek cáfolhatatlan szükségét is megláttatta velük. A némiképp izolált jelenségek mögött a lényeg, nekem úgy tűnt, jobban kidomborodott számukra, mint a teljesen rendszeres, apró tények egymásutánjából, amelyeknek bővebb elősorolását egyébként időszűke sem engedte. - A „Nyelvjárástant” is lényegében hasonló súlypontozással, élő nyelvtörténetként tanítottam. Sokszor indultam ki tanítványaim saját nyelvjárásiasságainak kiemeléséből és tudatosításából. A köznyelvi alakokkal összehasonlítva megfigyeltük, hogy az ő nyelvjárásiasságuknak pl. az egyik legfeltűnőbb vonása a feltételes mód tárgyas ragozásának a szokásosnál hosszabb alakja: a kitakarítottanája, osztanája el, illetőleg a megbeszélnejik, gyűjtanájik még. A hozzá fűzött történeti magyarázatnak akkora lett a sikere, hogy ösztönző ereje a további nyelvjárástani tanulmányokra végig megmaradt. Tisztáztuk, hogy a szóban forgó alakokban a XV. és XVI. század nyelvén köszön vissza. Azé az időszaké, amikor az igei személyragok még nem szilárdultak meg teljesen. Az a kor, amelyben az analógiás hatások folytán bizonyos alakváltozatok éltek egymás mellett. Olyan kettősségek, amelyeknek harcából aztán előbb vagy utóbb az egyik győztesként került ki, a másik pedig kipuštult vagy egészen szűk körre szorult vissza. S az már talán csak a véletlen műve, hogy a tárgyas ragozás efféle hosszabb alakja történetesen épp az ő szűkebb hazájuk területére.

A nyelv- és beszédművelés¹¹ tárgyköre Mariborban mindig megkülönböztetett figyelemben részesül, mivel tapasztalataink szerint a többnyelvű környezet rendszerint előbb kikezdi a nyelvhasználat tudatosságát, mint az egynyelvű. Ezért itt két dolgot külön is hangsúlyoznék: 1. az anyanyelvi tudat, tudatosság szerepének folytonos erősítését; 2. a nyelvhasz-

nálat példaadó erejének, mintaszerepének a fontosságát. Száz meg száz konkrét eset igazolta ékesen, mennyi gondot jelent a kétnyelvűség körülményei között a nyelvhelyességben, a helyesírásban, a beszédművelésben és a stilisztikában való járatlanság, bizonytalanság. Még a "minták" és a "hibák" szembeállításával sem egykönnyen sikerült meggyőzni a hallgatóságot pl. a többes szám feleslegességéről (sok cselédek, összes országok), a névelő okozta értelmi árnyalásról (Futás az életem. ≠ A futás az életem.), a rokon értelmű szavakkal való helyes bánásmódról (azonnal, rögtön, tüstént, máris, legott), az igekötők bonyolultabb szerepeiről (agyonbeszél, bedurrant, lepipál), a tö- és toldalékvaltozatokban rejlő jelentés- vagy hangulati különbségről (kara - karja, Tükört - tükröt, írj - írnál, aludnék - aludnám) és sok másról. Érdekes viszont, hogy szóba sem kellett hozni az ún. terpeszkedő kifejezések kérdését. Mariborban a nyelvművelés kapcsán mindenestre nem egyszer hangoztattam, hogy az értelmiségi léttel együttjár a nyelvért, az anyanyelvért való felelősség, sőt a magyarságtudat, a magyar nyelvhasználat megőrzéséért folytatott állhathatos küzdelem is.

A "Bevezetés" és az "Általános nyelvészet" a nyelvtudományi tárgyak kerete: a kezdéskor alapvetés, a befejezéskor összegzés, egészben láttatás. Bennük hangsúlyos feladat egyfelől a nyelvrokonság, a finnugor és az indoeurópai nyelvcsalád ismertetése, másfelől a nyelvtipológiának és a kontrasztív nyelvészetnek legalább a magyar-szlovén interferenciákra alapozott bemutatása. Nélkülük hallgatóink számára kemény dió lenne jó néhány speciális nyelvi probléma felismerése (pl. szinte mindig szlovénos szerkezettel fejezik ki az általános alanyt), s nem válna nevelőerejű élménnyé a magyar nyelv finnugor örökségében rejlő sajátosságainak a feltárása sem (mint pl. a kétféle igeragozás, a birtokos személyjelölés, a birtoklást kifejező létigés szerkezet, a határozóragok gaz-

dagsága, a melléknévi jelző ragtalansága, az SOV szórend stb.). E két tárgyban egyébként nagyon sok az általános műveltséget gazdagító ismeret is.

Ami az anyagátadás, -elsajátítás gyakoribb vagy szükséges eljárásait illeti, újra csak tanítványaim érdekeit és a körülményeket mérlegelve lehettem eredményes. A foglalkozások korszerűsítése, módszertani tartalékainak feltárása számomra végig vonzó feladat maradt. Az itthoni jegyzetek, tankönyvek hallgatóimnak általában nehéznek bizonyultak. Ezért a lényeg kiemelésére hosszabb vázlatokat írtunk, nemegyszer szó szerint diktáltam le a fontosabb tudnivalókat. Önálló tevékenységük csúcsát az olvasmányokból készített beszámolók és a saját gyűjtésen, feldolgozáson nyugvó évfolyamdolgozatok jelentették. De a szakszövegek olvasására épülő önálló hallgatói munkát közös olvasmányfeldolgozással elő kellett készítenünk. Először rövidebb, könnyebb, később hosszabb, nehezebb olvasmányokkal. Hazai szakkönyvekben nem volt hiány, de hiányzott a belső oktatási igényeknek és lehetőségeknek megfelelőbb házi jegyzet, illetve feladat- és szöveggyűjtemény. Ennek hiányán magam úgy próbáltam enyhíteni, hogy fénymásolással szemelvényeket, feladatlapokat sokszorosítottam, fóliára pedig vázlatokat, táblázatokat, összehasonlítandó példaanyagokat írtam. Nagy öröömre szolgált, hogy konzultálhattam és eredményes védéshez segíthettem egy dialektológiai témájú szakdolgozatot is.

Őszintén boldog vagyok, hogy Mariborban dolgozhattam. Munkámat, a nyelvi, nyelvészeti képzést igyekeztem tartalmában érdekessé, vonzóvá, módszereiben pedig változatossá, hatékonyá tenni. Bízom benne, hogy Szlovéniában nemcsak a magyar nyelv ápolásának és nemzeti kultúránk terjesztésének nemes feladatát végeztem, hanem az anyanyelv iránti szeretet érzésének táplálásával talán az óhatatlan asszimilációt is hátráltattam, lassítottam kissé. Hiszem, hogy elődeim ta-

pasztalataira is építve azt csináltam rendben, ami minden maribori magyar lektornak elemi, szent kötelessége: odaadóan szolgálni nemzetek és nemzetiségek közös céljait.